

Həqiqətə Toxunuş

Namiq Babayev¹

İslam Araşdırmaları Fakültəsində Tədqiqatçı, Hikmət və Dinlərarası Araşdırma İnstitutu, Əl-Mustafa
Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran.

Abstrakt

Müqəddəs kitabımıza nəzər saldıqda, insan mövzusunda daha çox fərdi yönə üstünlük verildiyini görürük. İnsanın şəxsiyyəti, davranışı daha çox bəyan olunur.

İnsanın həqiqəti açıqlandıqdan sonra onun təqva, iqlas, ədalət doğruluq və bu kimi mənəvi sifətlərinə toxunulur. Bu xüsusiyyətləri mənimsəməkdən ötrü insan mənəvi aləmini tərbiyə etməlidir. İnsanlığın əsası bu prinsip üzərində qurulmuşdur. Mənəvi dünyamızı tərbiyələndirməklə, sosial həyatda ictimai mənasibətlər düzgün tənzimlənəcəkdir. Dinimizin Tovhid əqidəsi ədalətdən ayrı olmadığından, dünya və axirət əlaqəsi də ayrılmaz hissədir. Nəfsin paklanması ilə Allaha yaxınlıq əlaqəsi bir birini tamamlayır. Nəfsi paklaşdırmaqla Allaha yaxınlaşmaq, Allahı tanımaqla nəfsin pəşaklaşdırılmasına nail oluruq. Bir sözlə, bütün və kamil olan dinimiz, iman, ibadət və əxlaq bütünlüyünü öz pərəstişkarlarına tövsiyə edir.

Açar sözlər: İslam, Din, Əxlaq, Nəfs, Həqiqət.

¹. Email: zaur582003@gmail.com

Giriş

İnsan özündə Allaha yaxınlığın ən aşağı mərhələlərini hiss etdiyindən, bu yaxınlığın həqiqi mənasını da dərk etmək qabiliyyətinə malikdir. Bəzi kamal sifətləri vardır ki, insanlar onu danışqsız qəbul edir, əksini isə eyb və nöqsan sanırlar. Elm buna misal ola bilər. Hamı elmi kamillik, nadanlıq və savadsızlığı isə eyb və nöqsan kimi qarşılayır. Digər bir nümunə qüdrət və gücdür ki, hər kəs bu sifətə nail olmağa can atır, zəif və gücsüz olmaqdan cəkinirlər. Hər iki sifət Allahın kamillik sifətlərindən hesab olunur ki, bəndələrinə də əta etmişdir. Bəs həmişə səadət, firavanlıq, ləzzət dahiyyə olan insanlar bu hissinfetri olduğunu bildikləri halda, əsl səadətin Allaha yaxınlıq olduğunu unudurlar.

Əlbətdə bəzi nəzəriyyələrə əsasən, insan bu kamillik sifətlərini özündə tamamlasa, uca məqama çatır. Ancaq bu görünüş səhvdir. Belə izah edərkən, insanın vücudu deyil də ruhun vücudu kamil olarsa, bu məsələ baş tutar. Ruh əməllə bu mərhələyə çatır. Səxavət, mərhəmət, rəhm kamillik sifətlərinin vücutda təzahürüdür. Biz gərək ruhumuzu saəlam saxlayaq. Yalnız sağlam ruha malik olan bədəndə kamillik nişanələrini də asanlıqla görmək mümkündür.

Allaha yaxınlıq

Dedik ki həqiqət Allaha yaxınlaşmaqdır. Yaxınlıqdan məqsədin nə olduğunu aydınlaşdırmaq. Bilirik ki hər hansı bir obyektə yaxınlıq dedikdə ya məkan cəhəti nəzərdə tutulur yada zaman cəhətdən yaxınlıq ağılımıza gəlir. Ancaq bu ikisi maddənin xüsusiyyətinə uyğun gəldiyindən burada ondan qəsd oluna bilməz. Yəni Allah-Təala üçün zaman və məkan məfhumu keçərli olmadığından, belə bir yaxınlığı fikirləşmək də qeyri-mümkündür. Hədislərə əsasən Allaha yaxınlıq ibadət və itaət nəzərdə tutulur. İnsan Onun buyurduqlarına əməl etməyə, sevgisini

qazanmaqla bu ilahi məqama ucala bilər. İnsan elə bir məqama yaxınlaşa bilər ki Allahın danışan dili, görəni gözü, eşidən qulağı, əli olar. Allaha hər bir işdə təvəkkül etmək, hər bir işdə ondan mədəd ummaq insanı Ona yaxınlaşdırır. Çünki insan bilməlidir ki əsl müvəffəqiyyət yalnız Allahın köməyi ilə baş tutur. Onun iradə və istəyini üstün tutan bəndələrin məqamıdır Allaha yaxınlıq. Mömin bəndələr bu yaxınlığı hər bir halda, hər bir işdə hətta yatarkən belə hiss edirlər. Biz insanların ən böyük vəzifəmiz bu yolda düzgün addımlamaq üçün dua etməli, nəfsimizi tərbiyələndirməkdir ki əbədi səadətə çatmaq.

Həqiqəti tanıma yolları

Tarix boyu insan həqiqəti tanımaq və ona çatmaq üçün müxtəlif yollar seçmişlər. Müqəddəs dinimiz bu yolların ən düzgününü bizə tövsiyə edərək bizi bu yollarla tanış edir və ən asan yolu biz bəndələrin qarşısına qoymuşdur. İnsan başqa canlılardan fərqli olaraq ixtiyar sahibidir və düzgün hədəfə istiqamətlənməkdən ötrü düzgün yolu seçməlidir. Quran düzgün yolun ibadət olduğunu vurğulayır. Belə ki, kamillik zirvəsinə çatmaq yalnız ibadət yolu ilə mümkündür. Necə ki Allah təbarək və təala Zariat surəsində buyurur:” Cin və insi yalnız mənə ibadət etməkləri üçün yaratdım” Əlbəttə Allah mütləq kamal sahibi və ehtiyacsızdır. Bizim ibadətlərimizə ehtiyacı yoxdur. Amma bizim Ona daim ehtiyacımız var. “Allah məxluqu onun ibadətindən ehtiyacsız, itaətsizliyindən amanda olduğu halda yaratdı.”² İbadət və bəndəlik yolu ilə insan belə bir məqama çatmaqla bilər. İbadətin ilk mərhələsi insanın öz iradəsini Allah qarşısında sındırmaq, on atəmə etməkdir. Əgər insanda iki iradə mövcud olarsa, bəndəlik məqamına ucalmaq baş tutmaz. Beləliklə, elm və mərifət, iman, ibadət, itaət və təfəkkür həqiqəti yəni Allahı tanıma yollarıdır ki biz hissə- hissə bu mövzulara toxunacağıq.

Bilirik ki insan vücudu iki hissədən ruh və cismdən yaradılmışdır və asanlıqı təhlil oluna bilməz. Bütün məxluqat (bitkilər və heyvanlar) insandan aşağı səviyyədə yerləşirlər. Buna görə də onların istedadlarını araşdırmaq bütün insanlar üçün əlçatandır. Hər bir şəxs, istənilən bitki və ya heyvan haqqında araşdırma apara bilər. Onların hər birinin ayrı-ayrılıqda müəyyən sərhədləri vardır ki, istedadlar bu sərhədlə tamamlanır. Biz təcrübə yolu ilə bunu isbat edə bilərik və bu təcrübələrə əsasən nəticə alacağıq. Ancaq insan yeganə varlıqdır ki hər gün onun sonsuz istedad və kamal sifətlərinin şahidi olur. Hər gün bu şairli varlığın daxili dünyasından bir pərdə götürülür və gizli istedadları üzə çıxır. Əsrlər keçməsinə baxmayaraq, insan vücudu tam şəkildə tanınmayıb. Təkamül dərəcəsinə çatmış insanların elə davranış və hərəkətləri ilə qarşılaşırıq ki maddi həyat qanunları ilə onu təhlil və analiz etmək qeyri-mümkündür. Bundan əlavə, analiz olunan və araşdırılan hər bir şey maddi olmalıdır ki, hiss və ya dərk oluna bilsin. Ancaq insanın kamal sifəti onun ruhu ilə əlaqədar olduğundan, analiz olunması da çətin məsələdir. Mənəvi məsələləri yalnız daxili mənəvi elmlə tanımaq olar. Ruhu tanımağın yeganə yolu dini maarifdən keçir və Allahın kəlamı xaricində bizim heç bir əlavə məlumatımız yoxdur. Bu haqda birazdan məlumat verəcəyik.

Kamalı tanımaq

İnsanın həqiqəti, onun ruhunun kamalı, kamal isə insanın Allaha və əbədi səadətə yaxınlaşmasıdır. Deməli həqiqət yəni kamal, ruhla əlaqədardır və cismə məxsus deyil. İnsanın təkamülü onun ruhani istedadlarının çiçəklənməsidir. Bizim cismimiz isə yalnız bu istedadların çiçəklənməsinə yardım etmək üçündür. Cism həqiqət hesab olunmur. Cismin kamalı onun inkişaf edib böyüməsidir. Bəs deyə bilərik ki həqiqəti təcrübə yolu ilə

tanımaq olar. Ona görə ki ruhun kamalı o zaman baş verir ki, insan özü ona yol tapsın, tanıсын. Daxili qüvvəsinin təcrübəsi ilə batini hissələrinin köməyi ilə ona qovuşsun.

Fəlsəfi irəliləyişlər və sənaye elmlərinin günümüzdəki inkişafı həmin daxili qüvvələrin və əqlin səmərəsidir. İnsan ağılı ilə bəzi məsələləri həll edərkən, bəzilərinə şəkk- şübhəyə düşər olur və onun həllində aciz qalır. Digər tərəfdən, İslam nöqteyi- nəzərdən, bəzi həqiqətləri tanımaq mümkün olduğu halda bəzən tanışlıq üçün dəlil və sübutların olması zəruridir. Ümumiyyətlə, araşdırma aparmaq üçün alimlər üç yolu qarşımıza qoyurlar:

1-Təcrübə yolu

2-Əqli dəlillər

3- Vəhy yolu

Təcrübə yolu hamımıza məlumdur. Əqli dəlillərlə sübut da həmçinin və burada sadəcə xatırladaraq keçmək istəyirik. Vəhy yolu haqqında da yuxarıda məlumat verdik. Təcrübə elmi bəzən əqli dəlillərə əsaslanır və sübuta yetirilir. Əqli dəlillər isə özlüyündə ağılın hökm etdiyi məsələlərlə kifayətlənir. Ancaq vəhy yolu yeganə meyardır ki (ölçüdür ki) hər tərəfli məsələyə yanaşır və hər tərəfli isbata yetirir. Ağıl və hiss kimi bir -birilərinin əksinə hökm vermir. Həqiqəti tanımaq ruha aid olduğundan nə təcrübə və hiss yolu ilə, nə də tək-cə ağıl və əqli dəlillərdə sübuta yetirilə bilməz. Buna əsasən biz vəhy yolu ilə həqiqəti tanıya bilərik. Aydın məsələdir ki təcrübə və əqli dəlillər əgər vəhy və şühud elmi ilə üst-üstə düşərsə, onlardan bəhrələnmək maneəsizdir. Səbəb olaraq bunu göstərə bilərik ki tanışlıq və araşdırma üçün üç əsas götürülür: bunlar var olmaq (varlığın sübutu) ağıl varlığı və yəqindir. Birinci və ikinci varlıqları təcrübə və əqli dəlillərlə sübuta yetirilir. Ancaq üçüncüsü yalnız vəhy və şühud

yolu ilə isbat edilə bilər. (cavadamili) Deməli həqiqəti tanımaq üçün ilahi vəhyə muraciət etməliyik.

Həqiqəti tanımaqda vəhyin zərurəti

İlahi vəhyə və Qurana istinadən (əsasən) insan cism və ruhdan yaradılmışdır. Onun bədənə olan cismi, ölümün baş verməsi ilə aradan gedir və geriye qalan yalnız onun ruhu olur. Ruh insanın həyat cövheridir və o öz həyatına başqa bir aləmdə davam edir. Deməli, əbədi səadət və həqiqi kamal ki ruhla əlaqədardır, gərək ruh kimi əbədi və daimi olsun. Digər tərəfdən, insanın kamalı, onun öz ixtiyarı ilə olan bir sıra hədəfli əməllərinin nəticəsidir. Bəs,

1)İnsanın yaradılış məqsədi budur ki öz istək və ixtiyarı ilə təkamül yolunu seçsin. Allaha yaxınlıq ancaq bu yolla mümkündür.

2)Aydın məsələdir, insan o zaman təkamülə çatır ki həm səadətə aparan yolu tanırsın həm də hədəfini təyin etsin. Bu yolda baş verəcək büdrəmələrdən xəbərdar olsun. Allahın hikməti hökm edir ki Ona yaxınlaşmaq üçün lazım olan bilik və vasitələri insanın ixtiyarına qoysun.

3) İnsanların adi tanışlıq mərhələsi hiss və ağılın nəticəsidir və ya bu ikisi ilə əldə olunur. Bu ikisi hərçənd yaşayış ehtiyaclarını ödəməkdə mühüm rol oynasa da, həqiqəti tanımaqda həyatın hər bir sahəsində, maddi və mənəvi dünyəvi və uxrəvi kifayət eləmir. Əgər bu çatışmamazlıqları aradan götürmək üçün hansısa bir yol mövcud olmasa idi, Allahın yaradılış prinsipi həyata keçməzdi. Faydasız olardı.

Bu müqəddimələrə əsasən belə bir nəticəyə gəlirik ki, Mütəal-Allahın hikməti budur; ağıl və təcrübədən əlavə elə bir yolu insanların qarşısına qoysun ki, onu təkamülə çatmaqda hər tərəfli təmin etsin. Bu yolla insan müstəqil şəkildə və ya vasitə ilə ondan

bəhrələnsin. Bu Allahın Peyğəmbərlərin ixtiyarına qoyduğu həmin vəhy yoludur. Bəşəriyyətin Peyğəmbərlərin vücudundan bəhrələnərək səadətə gedən yolda lazım olan məlumatlara yiyələnsinlər.

Deməli, Allah öz hədəfinə çatmaq üçün “vəhy” i insanın ixtiyarına verir və höccətini tamamalayır.

Digər bir tərəfdən yanaşdıqda əqli tanışlıq bütün bir düşüncədir, bütün həqiqətləri bütün məsələləri dərk etməkdə acizdir. O, insanın hərəkətlərində baş verən təzadları tək başına qarşılamaq gücünə malik deyildir. Nəticədə aqlın vəhyə həmişə ehtiyacı vardır.

Qurana istinadən, elm və yəqinə çatmaq hər bir fərd üçün mümkündür və o bu yolda addımlamaqdan ötrü tovhid, nubuvvət və məadın nə olduğunu öyrənməlidir.

Məsum İmamlarımızın (ə) kəlamlarında yəqin hasil olunması mömin üçün qaçılmaz haldır və düzgün və yəqinliyə çatmaq əsas şərtlərdən biridir. Mömin şəxs heç vaxt şəkk-şübhəyə əsaslanmamalıdır əksinə, yəqinə çatmaq üçün daim araşdırma aparmalıdır.

Həqiqət axtarışı və onun meyarının təyini

Həqiqət axtarışı qədim məsələlərdən hesab olunur. Onun mənşəyi iyirmi beş əsr öncəyə gedib çıxır. Qədim Yunanıstan ərazisində bir dəstə mütəfəkkirlər bu məsələyə aydınlıq gətirməyə çalışmışdılar. “Sufista” lar adlı qrup belə qənaətə gəlmişlər ki, insan heç vaxt həqiqəti hanıya bilməz və bu əlçatılmazdır. Bir müddət sonra tarixdə “şəkk edənlər və ya Şəkkaklar” adlandırılan başqa bir dəstə ortaya çıxdı. Bu günümüzdə də onların fikirlərini təsdiqləyən alimlərlə rastlaşırıq. Şəkkaklar belə düşünürdülər ki tanışlıq nisbi bir haldır və həqiqət budur ki elm onu təsdiq edir. Qurani-Kərim bu fikri qətiyyətlə rədd edir. (inkaredir) Ayələrdə

şahid oluruq ki Allah hansısa bir qövmün bəla və bədbəxtliyini bizə bəyan edərkən onların şəkklə və tərəddüddə olduqlarını çatdırır.

Bütün bunlar sübut edir ki, insanın yaradılış hədəfi o zaman mənə tapır ki, ağıl və hiss yolundan əlavə başqa bir yol onu həqiqətin varlığına çatdırsın. Və bu yol yalnız vəhy yoludur. Vəhyin zərurətinin məqsədi də məhz budur ki Allahın qanunlarını öz seçdiyi peyğəmbər (s) vasitəsi ilə insanlara çatdırılsın. Peyğəmbərlərin köməyi olmadan əbədi səadətə və kamala çatmaq qeyri-mümkündür. Bir sıra əxlaqi dəyərlər vəhy vasitəsi ilə bəyan olunub. Çünki ağıl tənha surətdə əxlaqi məsələləri dəqiqliklə tənzim və həll edə bilmir.

Ağıl və onun məhdudiyyəti

Əql kəlməsi cunun kəlməsi qarşılığıdır və müxtəlif mənalarda işlənir. Cunun dəli deməkdir. Tərifə əsasən ağıl bir qüvvədir ki insan onunla xeyir və şəri, yaxşı və pisi, haqq və batili ayıra bilir. Digər tərifə əsasən, ağıllı o kəsdir ki dəli deyil. Düşüncə qüvvəsinə malikdir. Həqiqəti olduğu kimi dərk edir. Aqlın nişanəsi budur ki bütün əql sahibləri həmfikirdirlər. Məsələn riyaziyyat düsturları və teorimlər, fiziki düsturlar v. s. Burada Məntiq adlı elm var ki aqlın köməkçisi hesab olunur. Ağıla seçim etməkdə kömək edir. Məntiq qanunları bir çox insanların gündəlik həyatında istifadə olunur. Ancaq bəzi insanlar bu elmin varlığından xəbərsizdir. Məntiq elmi və aqlın vasitəsi ilə bir çox əqidəvi məsələləri həmçinin Allahın varlığı, sifətləri, məad sübuta yetirilir.

Müşahidələr göstərir ki ağıl bəzən dərk etməkdə səhvə düşər olur. Bunun iki səbəbi var; ya məntiq qanunlarını tanımır ya da onlardan istifadə etmir və ya bacarmır. Bundan başqa bəzi hallarda ağıl məsələləri dərk etməyə yetmir. Buna səbəb həmin

məsələlərin ağıl məhdudiyyətindən xaricdə olmasıdır. Bəzi məchul əməllərin dərki o cümlədən, rənglər, iylər və başqaları ağıl hüdudlarından kənardır. Ağıl yalnız bütün şəkildə hökm verir. Xoş bir iyin hiss edilməsinin ağılla heç bir əlaqəsi yoxdur və ağıl hökmünə tabe deyil.

Həmçinin, bəzi məsələlərin dərkində ağıl acizliyi (aciz qalmağı) həmin mövzulara işarədir ki, insanlar onu təcrübə yolu ilə dərk və isbat edə bilmirlər. Yəqinə çatmaqda şəkk-şübhəyə düşürlər. Buna misal olaraq ruhun varlığını göstərmək olar. Həmçinin, vəhyin nə olduğunun dərki, peyğəmbərə (s) necə nazil olmasının dərk edilməsi ağılla qeyri- mümkündür. Ağıl vəhydən heç bir təcrübəsi yoxdur və onu tanımır.

Bəzən isə elə mövzularla üz-üzə qalırıq ki təcrübəsi mümkündür. Ancaq yenə də tam şəkildə bəşər övladının ağıl onun həqiqətini dərk etməkdə aciz olduğunu görürük. Məsələnin tam şəkildə anlamaqda çətinlik çəkdiyinin şahidi oluruq. Misal olaraq şərabin haramlığının səbəbi və ya haram ətlərin yeyilməmə hikmətini və digər qadağan olunmuş şəriət məsələlərini göstərmək olar.

Bütün bu müəmmaların həll olunması üçün peyğəmbərlərin bəşəriyyətə göndərilməsi İlahinin hədəfidir. Onun hökm və qanunlarının bəşəriyyətə çatdırılması, icra olunması təkamül prinsiplərindən hesab olunur.

Peyğəmbərlərin göndərilmə səbəblərindən biri də ağıl həll edə bilmədiyi, ona muəmmalı və örtülü qalan məsələlərin həllində ona kömək etmək, yönləndirmək hesab olunur.

Həqiqəti tanımaqda ruhun rolu

İnsanşünaslıq İlahi elmin və bəşəriyyətin ən mühüm sahələrindən biridir. İnsana olan maraq və onun təhlili elmin müxtəlif

sahələrində o cümlədən, fəlsəfə, din, ürfan elmi, əxlaq elmində və müxtəlif mövzuların yaranmasına səbəb olmuşdur.

Bu elmlərin hər birinin araşdırmalarına əsasən insan mövzusu müxtəlif maneələrlə qarşılaşmış və qane edici cavablar alınmamışdır. Bu kimi məsələlərin həllini isə yalnız din sahəsində görmək mümkündür. Bu sahədə araşdırılan insan vücudu maneə və problemlərsiz bütün suallara tam cavab verir. Diqqət cəlb edici nüans budur ki İlahi vəhyə əsaslanaraq məsələni olduğu kimi həll və isbat etmək mümkündür. Biz də insan vücudunu din sahəsində araşdırmağa qərar verdik (məsləhət bildik) və bu yoldan həqiqətə yaxınlaşmağın mümkün olduğunu anladıq.

Müqəddəs dinimizə əsasən insan yeganə varlıqdır ki həm ruh və həm cismdən təşkil olunmuşdur. Başqa varlıqların da ruhu var. Amma bizim nəzərimizdə tutduğumuz ilahi və əbədi ruhdur. Ruhun varlığı heç kim üçün inkaredilməzdir.

Yəni həm materialism və həm dünya dinləri ruhun varlığına inanırlar. Hər iki cərəyan "ruh" kəlməsindən istifadə edir. Ancaq onu mənə cəhətdən müxtəlif mənalara yozurlar. Materialistlər ruhu maddə adlandırırlar. Onların nəzərinə görə ruh bədəndən ayrı ayrı bir hissə deyil. Bədənin xüsusiyyətlərini daşıyır və bədənin məhv olması ilə (biz ona ölüm deyirik) o da məhv olub aradan gedir. Xülasə, insanı maddi varlıq kimi tanıyırlar. Bütün maddi keyfiyyətləri ruha nisbət verirlər.

İnsan maddi varlıq kimi qələmə verilir. Bunun qarşılığında ilahidinlər dayanır və insanın cismindən başqa ruhunun da olduğuna inanırlar. Son səmavi din olan İslama görə "ruh" cismdən ayrı bir qüvvədir. Ruhun vasitəsi ilə cism hərəkət edir, görür, dərk edir, danışır. Ruh qeyri maddi bir qüvvədir. Dini mənbəmizə görə insanın ölümü ilə aradan getmir. İnsanın insaniyyəti onun ruhudur. İnsani keyfiyyətlər şəxsin ruhu ilə

ölçülür. Bədən isə ruhun qalıbıdır. Başqa sözlə ifadə etsək, (desək) geyimə bənzəyir ki, bədəni örtmüşdür.

İman həqiqətin tanınma açarı

Allahın layiqli bəndələri ona layiqli işlər görməklə doğrudan da ona yaxınlaşır.

Eyni halda günahkar bəndələr isə gördükləri günah üzündən Allahdan uzaqlaşır. Bunun əsas mənşəyi İmanın olmamasıdır. Bəs nədir bu iman?

Gəlin məsələyə aydınlıq gətirək. İman dedikdə Allahın varlığına inanmaq, Onun haqq olduğunu, yeganəliyini canla, qəlblə, bütün vücudi ilə qəbul və dərk etməsidir. Allahın yeganəliyinə bir anlıq belə şübhə ilə yanaşmamaqdır. İman Allaha bütünlüklə inam, məəd və nübuvvətin, axirət və qiyamətin qəbuludur.

Kamillik və səadətə çatmaq üçün iman və saleh əməl əsas şərtlərdəndir. Quranda bu iki xüsusiyyət paralel zikr olunur. "Möminhalda saleh əməl edən kişilər və qadınlar cənnətə daxil olarlar" Bəzi insaların nəzərinə görə iman "inan" deməkdir və elm yolu ilə əldə edilir. Allahın varlığını təsdiqini iman hesab edən insanlar elə buna görə, imanı elmlə bərabər tuturlar. Amma əslində bu belə deyildir.

Qurani-kərimə muraciət etdikdə, bu baxışın yalnış olduğu məlum olur. Bir şeyin varlığını bilmək ona iman gətirmək demək deyil. Bu haqda Nəml surəsinin 14cü ayəsində buurulur: "Ürəkdən əmin olduqları halda zülm və təkəbbür səbəbindən inkar etdilər". Söhbət Fironun Allahı inkarından gedir. Burdan aydın olur elmin olduğu yerdə imanın olması fikri yalnışdır. Amma bir nöqtəni qeyd etmək lazımdır ki, imanın yaranması üçün elmə və ağıla ciddi ehtiyac vardır. Biz yuxarıda elm və mərifətdən söz açdıq. İnsanı xalis tövhidə qovuşduracaq elm və maarifdən söhbət

gedir. Şübhəsiz ki İslam dini və maarifini nəzərdə tuturuq. Dinin başlanğıcı tanımaq, məərifətdir dedik. İnsan nəzəri tövhidi öyrəndikdən sonra, onu əməli tovhidə çevirməlidir. Bunun yolu isə İlahi sevgidir. Deməli, elm sevgi ilə birləşdikdə, iman yaranır. İnsan Allahdan qeyrisini sevməməlidir. Biz bir şeyi sevdikdə ona itaət edir və sevdiyimizin əsirinə çevrilirik. Sevginin izlərindən biri, itaət və təslimdir. Bu isə bir növ “ibadət” dir. Biz Allahı sevsək, ona iman gətirmiş olarıq; nəfsimizi sevsək, onu özümüzə ilah qərəa verərik. Deməli, iman elm və sevgidən doğan br hissdır. Ayədə buyurulduğu kimi:

“Kim Allahı sevsə, Ona ibadət etmiş olacaq və kim aradan gedən dünyanı sevsə, ona ibadət etmiş olacaq. Öz nəfsini özünə ilah edəni gördünmü? Və sən onu hidayət edə bilərsənmi?”

İman və mərifət nəfsani kamalların və Allah dərgahına seyr etməyin əsası hesab olunur. Necə ki Müqəddəs kitabımızda buyurulur:

“Allah sizlərdən imanlı olan şəxslərin dərəcəsini yuxarı aparır. Elmə malik olan şəxsləri yüksək dərəcələrə qaldırır. Allah gördüyünüz işlərdən agahdır.”¹

Deməli biz bilməliyik ki Allaha iman insanın hərəkətinə istiqamət verib. onun

məqsədini aydınlaşdırır. Əgər imanımız olmazsa, təkamül yolunu düzgün seçə bilmərik. “Allaha və Qiyamətə imanı olmayan şəxslər düzgün yoldan azacaqlar.”

Düzgün iman və etiqad bizi maddiyyatdan və heyvani istəmələrimizdən təcridən uzaqlaşdırır və yalnız ehtiyacımız olduğu miqdarda(həddə) kifayət edir. İman nuru olmayan insanlar isə bunun əksinə, birbaşa madiyyata, heyvani istəklərinə üz tutub maddi aləmə bağlı qalırlar. Belə insanlar həqiqət yolunda olmadıqlarından eyni zamanda həqiqəti axtarmadıqlarından, Allaha yaxınlaşmaları da heç

vaxt mümkün olmayacaq. Biz bir yaxşı iş gördüyümüzdə, onu Allaha xatir niyyəti ilə yerinə yetiririk. Bu bizim fitrətimizdən doğan (irəli gələn) qaynaqlanan bir istək, imanımızdan yaranan bir fikirdir. İman əməllərin əsası, bünövrəsidir və ona dəyər verir. (onudəyəmə mindirir).

Saleh və yaxşı əməllər imanla gözəlləşir. Ruhumuzun yüksəkliklərə, Allah məqamına çatdırır. Ruhumuzu imansız təsəvvür etmək, onu zülmət qaranlıq bir otağa bənzətməyə oxşayır. Mömin bəndə iman və tovhid suyu ilə sirab olarsa, saleh əməllər ona köməyə gələr və məqamı yüksəlir.

“Hər kəs izzət istəyirsə, (bilməlidir ki) bütün izzətlər Allahın yanındadır. Pak söz (La ilahə iləllah) Allaha doğru yüksəlir və saleh əməl isə onu (daha da) yuxarı aparır.”

Deməli, biz ilk növbədə İman qüvvəmizin üzərində işləyib, onu gücləndirməliyik ki, Həqiqəti tanımaqda, ona yaxınlaşmaqda bizə kömək etsin və düzgün yönləndirsin.

Həqiqəti tanımaqda maneələr

Bəhsimizə keçid almazdan qabaq bəzi mövzuların izahının qabaqcadan verildiyini xatırlatmaq yerinə düşərdi. Burada o mövzülərə qısaca toxunulacaq. İndi isə əsas maneələrə göz gəzdirək. Bunlar aşağıdakılardır:

- 1) Dünyəvi bağlılıqlar
- 2) Özünəpərəstləş
- 3) Qəflət
- 4) Həvayi nəfs
- 5) Çox yemək və qarın şəhvəti
- 6) Bihudə və zəruri olmayan söhbətlər
- 7) İradə zəifliyi və tənbellik

Nəticə

İnsan dünyadan öz ehtiyacı həddində istifadə etməlidir. Qənaətə, zöhdə riayət etməlidir. Dünyaya könül vermək möminə yaraşan sifət deyildir. Pul məqsədə çatmaq üçün vasitədir. Biz onu ehtiyacımız üçün xərcləməliyik. Ancaq onu toplayıb var dövlət yığmaq, ehtiyacı olduğu halda xərcləməmək dünyaya bağlılıqdır.

Qurani-Kərim: «Nəfsi istəyini, həvəsini öz məbudu edən şəxsi gördünmü? Allah-taala onu elmi olduğu halda azgınlığa buraxdı, onun qulağına, qəlbinə möhür vurdu, gözləri önünə pərdə çəkdi. Allahdan başqa onu kim hidayət edər? Məgər nəsihət götürmürsünüz mü? »

İnsan üç əsas hədəf üzərində yaradılmışdır. Bunlar ibadət, dünyanın islah və abadlığı və əmanətə sahib çıxmaqdır. İbadət deyildikdə təkcə namaz, oruc nəzərdə tutulmur. İbadət bütünlükdə Həqiqətin varlığını tanımaq, (mərifət) və öz vücudunu Allahın iradəsinə şüurlu şəkildə təslim etmək istəyidir.

Yaradılış hədəfinin ikincisindən məqsəd, bizə əmanət olunan öz mənliyimiz və ətrafımızın qorunması nəzərdə tutulur. Burada Allah yer üzünü abad islah etməsi, onu inkişaf etdirməsi və insanın kamillik dərəcəsinə çatması üçün insanı yer üzünə xəlifə təyin edib, übuddiyyətə çatması üçün onun ixtoyarına qoyulması nəzərdə tutulur.

Yaradılışın üçüncü əsas hədəfinə gəlincə, bu ona verilən əmanətə sahib çıxılmasıdır. Bu haqda müxtəlif təfsirlər bəyan olunsada, zahirən bu əmanət ağıldır.

“Biz əmanəti göylərə, yerə və dağlara təklif etdik. Onlar ona yüklənməkdən qorxub, çəkildilər. Ona insan yükləndi. Həqiqətən o çox zalım, çox cahildir”.

Ağıl insana verilən əmanətdir və ondan sual olunacaq. İnsanın yer üzündə Allahın xəlifə və canişini olması yalnız ağıl sayəsində mümkündür. İnsan ağılı ilə bütün çətin mərhələləri keçib, fəna fillah məqamına çatıb, mələklərdən üstün məqama sahib ola bilər. Onu

digər məxluqatdan fərqləndirən bu əmanət nəfsi nəzarətə götürməklə, onu idarə edib Allahın bəyəndiyi şəxsiyyət formasına sala bilər.

İmam Sadiq (ə): «Elm öyrənməklə deyil, əksinə, Allah-taalanın doğru yola yönəltmək istədiyi hər kəsin ürəyində işıqlandırdığı nurdur. Buna görə də elm istəyirsənsə, öncə bəndəlik həqiqətini öz canında axtar. Elmi də ondan istifadə etməklə axtar və Allahdan dərrakə, bilik istə ki, səni dərrakəli və alim etsin»

Məhz ağıl və biliklə paklaşdığı zaman insana Allah həqiqəti dadmaq, onu görmək və bəyan etmək qüvvəsi bəxş edir. İmam Əli (ə): «Möminlərin ehtimalından və gümanlarından qorxun. Çünki, Allah-taala həqiqəti onların dillərində qərar vermişdir. »

Möminlər ilahi ixlasla nəfslərini paklaşdırdıqları üçün həqiqəti dərsək etmədə olan meyarlara sahibdirlər. İmam Əli (ə): «Onlar Sənin yanında malik olduqları bütün məqamlarına, bütün vücudları Sənin eşqinlə dolu olmasına, Sənə ibadətlərinin çoxluğuna və Səndən qafil olmamaqlarına baxmayaraq, Sənin barəndə onlara gizlin olanların həqiqətlərini görsələr heç şübhəsiz, öz əməllərini kiçik sayar, Sənə layiq olduğun kimi ibadət etmədiklərini, Sənə yaraşan itaəti göstərmədiklərini başa düşərlər».

Bu qabiliyyətə malik olan bir qüvvə, bizim daxili hüccətimiz olan bu qiymətli əmanəti Allah və Əhli-Bbeyt yolunda istifadə edərək onun sevimli bəndələrinə çevrilməyi Uca Rəbbim bizlərə əta etsin.

İmanın yüksəkliyindən, məşuqun qorxusunu vücudunda hiss edən nəfs, həqiqəti itirməkdən həmişə qorxu halındadır. (qorxuhalında olur). Həqiqəti tanımaq insanı ona aşiq edir. Və aşiq öz məhbubunun görüşünə getmək üçün təmiz ixlasla təqva paltarını geyinib, iman ilə ətirlənib, namaz vasitəsi ilə onun görüşünə tələsir.

Ədəbiyyat

- Axirət azuqəsi, Misbah Yəzdi, Qum, Şəhriyar, 1999 miladi, birinci cild, birinci çap.
- Əbədi öyüd, Misbah Yəzdi, Qum, Şəhriyar, 2001 miladi, birinci cild, birinci çap.
- Əbədi öyüd, Misbah Yəzdi, Qum, Şəhriyar, 2001 miladi, ikinci cild, birinci çap.
- Rəbbin dərgahında, Misbah Yəzdi, Qum, Şəhriyar, 2004 miladi, birinci çap.
- Sadiq yol axtaranlar, Misbah Yəzdi, Qum, Şəhriyar, 2006 miladi, birinci çap.
- Əxlaq fəlsəfəsi, Misbah Yəzdi, Qum, 2020 miladi, birinci çap.
- Tuhəfül-üqul ən Ali-Rəsul (səlləllahu əleyhi və alih), Həsən ibn Əli Hərrani (İbn Şöbə), tədqiq: Əli Əkbər Qəffari, Qum, Nəşrül-islami müəssisəsi, 1404 hicri-qəməri, ikinci çap.
- Təfsiri-ibn Kəsir (Təfsiri-Quranil-əzim), İsmayıl ibn Ömər Bəsrəvi Dəməşqi, tədqiq: Əbdül-əziz Qənim və Məhəmməd Əhməd Aşur və Məhəmməd İbrahim əl-Bənnə, Qahirə, Darüş-şüəb.
- Cameül-əhadis, Cəfər ibn Əhməd Qummi (İbn Zariq), tədqiq: Seyyid Məhəmməd Hüseyni Nişaburi, 1423 hicri-qəməri, birinci çap.
- Cameül-əxbar (Məaricül-yəqin fi üsuliddin), Məhəmməd ibn Məhəmməd Şəiri Səbzivari, tədqiq: Alül-beyt müəssisəsi, 1414 hicri-qəməri, birinci çap.
- Xəsaüsül - əimmə, Məhəmməd ibn Hüseyn Musəvi (Şərif Rəzi), tədqiq: Məhəmməd Hadi Əmini, 1406 hicri-qəməri, birinci çap.
- Xisal, Məhəmməd ibn Əli ibn Babəveyh Qummi, Qum, Nəşrül-islami müəssisəsi, 1414 hicri-qəməri, dördüncü çap.
- Əd-Dürrül-mənsur fi təfsiril-məsur, Əbdür-rəhman ibn Əbu Bəkr Siyuti, Beyrut, Darül-fikr, 1414 hicri-qəməri, birinci çap.
- Əd-dua, Süleyman ibn Əhməd Təbərani (vəfat: 360 h. q.), Müstəfa Əbdülqadir Əta, Beyrut, Darül-kotobül-elmiyyə, 1413 hicri-qəməri.
- Zəxarirül-üqba fi mənəqibi zəvil-qürbə, Əhməd ibn Abdullah Təbəri, tədqiq: Əkrəm Buşi, Cəddə, Məktəbətüs-səhabə, 1415 hicri-qəməri, birinci çap.